

SOBRE LA REPORTACIÓ DE LA QUARESMA DE 1413
I ALTRES QÜESTIONS COMPLEMENTÀRIES¹

*THE REPORTATIO OF THE 1413 LENTEN SERMONS
AND OTHER COMPLEMENTARY MATTERS*

TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO

Universitat Jaume I, IEC

<http://orcid.org/0000-0003-1364-8466>

Resum: En la tradició dels estudis vicentins, hi ha hagut mancances importants que sols recentment, i en part, han començat a ser resoltes. La caracterització de la feina del reportador i la del redactor ulterior de la reportació d'un determinat sermó n'ha estat una. En aquest article, s'analitza la funció de cadascuna d'aquestes dues figures –reportador i redactor-revisor– en el sermonari que conté la predicació de Vicent Ferrer durant la quaresma de 1413 a València. A partir d'unes reflexions teòriques, s'examina la formació del còdex que la conté, les intervencions alienes al predicador i alguns dels materials que hauria pogut utilitzar el redactor durant la feina posterior a la reportació estricta. Es conclou amb una hipòtesi sobre els trets del possible responsable o responsables de les pàgines quaresmals que llegim en l'actualitat.

Paraules clau: Vicent Ferrer; *reportatio*; sermons de quaresma; predicació; expressions multinominals.

Abstract: In the tradition of studies concerning Vincent Ferrer, there have been substantial omissions that have only recently been dealt with (though partially). The characterisation of the work of the *reportator* and the subsequent editor of a particular sermon has been one of them. In this article, the role of these two figures –the *reportator* and the editor-reviser– is analysed through the sermon book containing Vincent Ferrer's 1413 Lenten preaching in Valencia. On the basis of theoretical reflection, the formation of the codex that contains it is examined, in addition to the interventions unrelated to the preacher and some of the materials that might have been used by the writer during the work undertaken after the written *reportatio*. This article concludes with a hypothesis about the traits of the person or group responsible for the Lenten pages that can be read nowadays.

Keywords: Vincent Ferrer; *reportatio*; Lent sermons; preaching; multinominal expressions.

SUMARI

1. Algunes reflexions sobre la reportació vicentina.– 1.1. Les llengües de la reportació i alguns elements de reflexió.– 1.2. Reportador, redactor-reelaborador, traductor.– 1.3. La intervenció del reportador.– 2. El sermonari de la quaresma de 1413.– 2.1. El manuscrit de *Quaresma*.– 2.2. Uns sermons (a)curats.– 2.3. Les intervencions alienes: la presència marcada del reportador.– 2.4. Les intervencions alienes: bimembracions i expressions multinominals del sermó.– 3. Els sermons model i *Quaresma*.– 4. Algunes conclusions.– 5. Bibliografia citada.

¹ Aiora = Ferrer 1995; Aportació = Perarnau 1999c; CC = Ferrer 2002; DCVB = *Diccionari català-valencià-balear* (10 vols); Perugia = Ferrer 2006; Q / *Quaresma* = Ferrer 1973; S / *Sermons* = Ferrer 1932-1988. Quan les edicions tenen més d'un volum, aquest s'assenyala abans de la pàgina citada.

Citation / Cómo citar este artículo: Martínez Romero, Tomàs (2019), *Sobre la reportació de la quaresma de 1413 i altres qüestions complementàries*, "Anuario de Estudios Medievales" 49/1, pp. 215-241. <https://doi.org/10.3989/aem.2019.49.1.08>

Copyright: © 2019 CSIC. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

I. ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LA REPORTACIÓ VICENTINA

1.1. Les llengües de la reportació i alguns elements de reflexió

Són suficientment conegudes les paraules de l'arquebisbe de Tolosa Bernardus de Rosergio sobre la feina d'aquella gent que prenia nota del sermó al mateix temps que el pronunciava Vicent Ferrer. En 1454, durant la seua deposició en el procés de canonització del dominicà valencià, afirmava:

Plures valentes viri, theologi et juristae, (...) promptam manum habentes ad scribendum sermonem, quem ipse magister Vincencius pronuntiabat, de verbo ad verbum, tam in latino quam in vulgari integraliter scripserunt. Et dictae reportationes sive collectae sermonum (...) fuerunt ex post per multos scientificos transumptati sive scripti et ad diversas mundi partes transportati²

M'interessa remarcar algunes idees derivades d'aquestes paraules, com ara la capacitat i formació d'aquells que transporten el missatge oral al paper, una competència *tam in latino quam in vulgari*; perquè precisament això els permet transcriure *de verbo ad verbum* la prèdica i, en algunes ocasions, traslladar-la al llatí allà mateix, abans de passar-la al sermonari, com si es tractés d'una traducció simultània, amb el consegüent canvi del codi. Tanmateix, hi ha una diferència substancial: quan hom pren les notes en llengua romànica transcriu, en principi, allò que escolta i és capaç d'anotar, mentre que quan ho fa en llatí es genera un procés en què intervé, a més, la mediació de la traducció, la qual cosa ens mena a situacions diferents i a terrenys també diferents. En el cas de la transcripció "en vulgar", l'escriptor o reportador no *necessàriament* intervé en el procés d'interpretació, sinó que ofereix un producte que *pretesament* copia de la millor manera possible allò que ha estat pronunciat pel predicador, d'acord amb la seua habilitat en l'escriptura al dictat i potser amb determinats interessos i preferències. És clar que, ja en la mateixa reportació, hi ha un marge possible de manipulació, de selecció o de prioritització. Ara bé, en circumstàncies comparables, l'escenari és molt diferent quan hom fa el vessament d'aquest mateix sermó al llatí en el mateix instant en què es pronuncia, perquè aleshores s'efectua –si més no– un elemental procés exegètic, en tant que el traductor "fidel" ha d'interpretar allò dit en vulgar per transportar-ho a una altra llengua. S'hi realitza una exegesi de l'exegesi que per se suposa qualsevol prèdica. I això implica una metàfrasi i, per tant, una potencial intervenció i unes possibilitats grans d'adaptació

² Ho cita Schib 1976, p. 327. Hi ha traducció castellana de Fuster Perelló 2007, p. 30.

a les necessitats pastorals i pràctiques dels lectors/oïdors³. Probablement, quan s'ha parlat d'aquests conceptes referits a la predicació, no s'hi ha tingut en compte del tot, o s'hi ha tingut poc⁴, la funció interpretativa que comporta qualsevol traslació i les diferències ostensibles segons aquesta es realitze simultàniament o posteriorment a l'execució del sermó. En els segles medievals, la traducció s'inclou inicialment dins de l'aparat lectointerpretatiu. Es tracta de qüestions hermenèutiques que traspassen en més d'un aspecte el terreny de l'homilètica estricta, però que són imprescindibles d'estudiar per a comprendre com cal els mecanismes de reportació i de difusió del sermó medieval.

La referència de la deposició suara reproduïda a les *dictae reportationes sive collectae sermonum*, amb disjuntiva inclosa, no és gratuïta, i em sembla que l'arquebisbe n'era ben conscient. En puritat, si tenim present la definició més usual de *reportació*, que contempla sols allò que es pren d'oïda⁵, aquest concepte s'hauria d'aplicar sols a l'activitat "taquigràfica" –en la llengua utilitzada en origen, doncs-, no a la traducció. Les col·leccions de sermons (*collectae sermonum*) podien ser transmèsos, en teoria, en qualsevol llengua, encara que a la pràctica fóra usualment la llatina; la reportació estricta, no: la transcripció llatina –per dir-ho d'alguna manera– o còpia ho era d'un text virtual en la ment del reportador, és a dir, la traducció de l'original efectuada per l'escrivent durant el mateix acte d'escoltament i de posterior memorització de les paraules de l'emissor, abans de passar-ho al paper.

³ Entre les quals les referències d'íctiques o als *realia*, però també altres elements considerats prescindibles o restituïbles fàcilment. És curiosa la sinceritat del reportador de Bernardino da Siena quan confessa que alguna vegada no pren nota de les paraules del predicador perquè "multa dixit inutilia" (citat per Dall'Aglio 2004, p. 469), sobretot perquè sol ser molt més habitual en els sermonaris la referència a la fidelitat del reportador, com ocorre en els sermons suïssos de Vicent Ferrer: "reportavi omnes sermones quos tunc predicavit de ore suo, meliori modo quo potui" (Ferrer, ed. Gimeno, Mandingora 2009, p. 47; per al concepte de "fidelitat" de la reportació, vegeu Dall'Aglio 2004). Hi cal comptar encara amb les influències mútues entre predicació escrita i oral, no solament quant als ingredients i formulacions, sinó també com a models de referència. Crec que no s'ha valorat suficientment la importància de la predicació escrita en la teoria i en la pràctica de la redacció de l'oral (en la reportació, en la revisió, en els sermonaris model, en els sermons complets, etc.). En el cas vicentí, sols conec les afirmacions de Hauf 2007, p. 160: "els sermons vicentins, testimoni d'una predicació oral conservada per escrit, complementen, com no podia ser d'altra manera, els textos destinats a la predicació escrita, i assimilen tècniques com ara la meditació, o la correlació analògica de temes, que arribaran a ser elements estructurals molt importants de la novel·la o èpica teològica d'Eiximenis o de sor Isabel de Villena".

⁴ Bériou 2000, p. 423, per exemple, indica simplement que la paraula "est transformée au moment même de la prise de notes par l'auditeur, surtout quand il traduit ce qu'il a entendu de la langue vulgaire au latin". És evident que no explota totes les conseqüències que es poden derivar d'aquesta activitat.

⁵ Hamesse 1986, p. 11, la defineix de manera sintètica com "une copie faite par un auditeur lors d'un sermon ou d'un cours".

Vegem alguna reflexió coetània més sobre la reportació vicentina. Com ell mateix indica, Friedrich von Amberg, franciscà i *sacre theologie professor*, reportà els sermons que mestre Vicent Ferrer havia predicat a Friburg (Suïssa) el 1404: *reportavi omnes sermones quos tunc predicavit de ore suo, meliori modo quo potui, et in sexternis sequentibus propria manu conscripsi*⁶. Josep Perarnau⁷ ha fixat la data d'aquesta còpia en 1406, dos anys després doncs de la seua predicació efectiva. Aquest lapse hauria estat suficient perquè von Amberg efectués una revisió de les notes preses en el seu dia i explica la *calidad de la escritura*⁸ del sermonari. Hi ha, efectivament, en les paraules del franciscà, una referència a dos moments diferents: un primer, en què reporta els sermons predicats oralment, i un segon, en què passa les seues notes en net als sexterns. Es tracta d'un procés ben conegut: les notes preses ràpidament són revisades posteriorment amb més mitjans a l'abast i comparades, si és possible, amb les d'altres reportadors de la mateixa prèdica, per tal de reconstruir allò que realment digué el predicador⁹ (o allò que voldrien que el frare hagués dit, que és una altra qüestió). Aquest pas no obsta per a una ulterior revisió, ja fora del context de predicació, o per a una traducció, amb vistes a una major difusió¹⁰. El problema és que, si això funcionà realment així, i von Amberg tingué dos anys per a polir la reportació amb materials de suport a la seua disposició, sembla difícil de justificar l'aparició de termes no llatins¹¹ com *sakemam*, possible italianisme (per *saccomano*¹²), fàcilment traduïble, tant amb el significat de "saqueig", com amb el de "saquejador" (*vastatio-*

⁶ Ferrer, *Sermones de Quaresma*, ed. Gimeno, Mandingora 2009, p. 17.

⁷ Perarnau 1999a, p. 64.

⁸ Són paraules dels editors dels textos de Friburg a la *Introducció* de Ferrer, *Sermones de Quaresma*, ed. Gimeno, Mandingora 2009.

⁹ En 1932, Sanchis Sivera ja ho indicava (Sanchis Sivera, *Introducció* a S 1, p. 11).

¹⁰ Per als diferents passos dels sermons vicentins, encara resulta molt útil la consulta de Perarnau 1999b, on practica el seu exercici d'estudiar diverses reportacions d'un mateix sermó. Aquesta procediment permet de ser utilitzat en altres menesters, com ara la caracterització del reportador de *Quaresma*, com comprovaré en apartats següents.

¹¹ Ferrer, ed. Gimeno, Mandingora 2009, p. 56, nota 132. A més a més, en algun moment costa de determinar si les paraules són escrites en català o en llatí. La *divisio* del cinquè sermó, per exemple, permet de ser llegida també en català, no necessàriament en llatí, com han considerat els editors: "Prima est de misericòrdia copiosa; secunda, de gràcia virtuosa; tercia, de justícia rigorosa". L'*Aportació* de Perarnau (1999c, p. 798, n° 891) no ajuda a discernir-ho, perquè es tracta de l'únic sermó amb aquest tema. No és l'única *divisio* que admet la doble lectura, com ara la del sermó 13 d'aquest mateix sermonari de Friburg. No resulta estrany que els fragments rimats, en la *divisio* o en una altra part, s'hi conserven en la llengua original, precisament per això. Sobre la qüestió de les rimes en els sermonaris vicentins, vegeu Martínez Romero 2013. S'ha de dir, en justícia, que té sentit que hom les considere llatines, atès que el sermonari és en aquesta llengua.

¹² *Saccomano* és una paraula documentada a bastament al *DCVB*, s.v.

vastator, direptio-direptor, etc.)¹³. Si no es tracta d'un simple lapsus –que no em convenç en aquest context, potser sí en altres llocs–, cal suposar que tingué temps suficient per a trobar una paraula o una expressió llatina capaç de reproduir el sentit d'aquest mot. L'únic argument raonable per explicar-ho ha de basar-se en la voluntat expressa de von Amberg de mantenir la paraula inalterada en el lloc corresponent, per motius que ara com ara se m'escapen.

Evidentment, la reportació no sempre és el punt final, ni tampoc una còpia autenticada d'allò que es digué, sinó sols una aproximació que depèn en gran part de la voluntat i les *habilitats* de qui la practica¹⁴ i dels materials a la seua disposició. També de la seua pròpia memòria. S'ha parlat a bastament dels mitjans utilitzats pel predicador per fer-se avinents en un moment determinat els elements essencials constitutius d'un seu sermó particular, les famoses *schedulae* i les destreses mnemotècniques incloses, però caldria ampliar la recerca també a la *memòria del reportador* o, millor, a la *memòria que té el reportador de l'oralitat de la prèdica* i a les marques, notes i mecanismes que li permeten practicar aquesta “recuperació” mental de l'oralitat, independentment doncs de la “biblioteca mòbil” que tenia al seu abast, que en part coincidiria amb la del propi predicador (volums d'*exempla, distinctiones, schedulae*, etc.). Potser alguna vegada hauríem de parlar-ne, sobretot perquè, per als dominicans, la memòria formava una part important de les eines de predicació, en tant que permetia a l'orador recuperar materials adaptables a cada circumstància homilètica¹⁵.

A tots aquests problemes –alguns amb una relativa bibliografia i altres, encara verges–, se n'afegeix un altre: establir, en molts casos sense altra documentació que ho avale, el nivell de participació del reportador, del redactor-reelaborador o del traductor en el producte final que llegim. Quan, en un moment posterior a l'execució del sermó, hom completa una frase llatina o la tradueix, o quan estableix remissions a altres sermons o perfila el significat d'un fragment amb dificultats de comprensió fa, en un cert sentit,

¹³ Cristóbal de las Casas, en el seu *Vocabulario de las dos lenguas toscana y castellana* (Sevilla, 1570, f. 122) tradueix “saccommano” per “salteador, robo, aguador del Real”, i no és difícil d'entendre la relació entre aquesta paraula i “sacco”, “saqueig”. Hem d'imaginar, almenys, que el nostre escriptor hi deixà la paraula en qüestió conscientment.

¹⁴ Hamesse 1986, pp. 13-15; 1989, p. 58: “Le texte d'une oeuvre transmise par reportation porte elle aussi la marque de celui qui l'a prise en notes. Le processus rédactionnel de chaque reportateur était différent. (...) il était normal que chacun d'entre eux imprime dans le texte la marque de son style personnel”.

¹⁵ Vegeu Delcorno 2009, que destaca la seua importància des dels primers temps de l'orde. És clar que Ferrer i molts altres predicadors tenien una formació provinent de la teoria i de la pràctica de sermonadors anteriors, que d'alguna manera havien creat una “tradició”. Per un altre costat, els elements propis de l'aplicació de l'*ars praedicandi* a un sermó no sempre eren transportats pel reportador, més encara si aquest no tenia una formació en l'*ars* i en desconeixia el valor i la utilitat. Això és perfectament aplicable a les marques mnemotècniques.

allò mateix que els editors actuals de textos antics quan introdueixen notes a peu de plana. I, com aquests, les intervencions no sempre són imparcials. De fet, en més d'un cas, l'editor es comporta com un reelaborador de materials i ofereix al lector allò que creu, vol creure o li interessa creure que digué el predicador. Això precisament feren els pares de Quaracchi (1891) en editar les *Collationes de septem donis Spiritus sancti* de Bonaventura: acoplar el text bonaventurià als gustos estilístics i conceptuals seus i dels futurs lectors. S'hi refereix Jacqueline Hamesse¹⁶ en unes interessantíssimes pàgines. Fins i tot, personalment, hi aniria una mica més enllà de l'estudi de *la méthode de travail des éditeurs de reportations*, per esbrinar el mètode de treball dels reportadors, redactors o arranjadors de les reportacions, delimitant els passos intermedis entre reportació i edició, si els materials ho permeten: els revisors i reelaboradors coetanis i immediatament posteriors a l'execució dels sermons, els redactors en net, els encarregats de preparar els escrits per a la impremta... Evidentment, en dir això, denuncie la simplificació que representen les diverses etapes en la cadena de transmissió proposades per Zink (*sermó en amont*, *sermó en aval* i *en état de perfection*) o les més recents de *sermo praeuius*, *sermo exceptus* i *sermo literarius*, segons es tracte d'un text anterior o posterior a l'execució de la prèdica o d'un sermó complet¹⁷. Tot i la seua utilitat pràctica, ajustar tots els instants del recorregut textual a aquesta tipologia no sempre és possible, ni tampoc convenient, perquè amaga la complexitat del problema.

1.2. Reportador, redactor-reelaborador, traductor

En l'edició dels sermons catalans predicats per mestre Vicent durant la quaresma de 1413 a València, Sanchis Sivera reprenia fidelment el fragment de la deposició de l'arquebisbe Rosergio per indicar que

[*els reportadors*] es dedicaven a escriure ràpidament, paraula per paraula, els sermons, *tals com els oïen o entenien*, i *després*, arreglats en forma litúrgica, es col·leccionaven i estenien per tot lo món, en còpies més o menys exactes, i *traduïts d'ordinari al llatí*, perquè els entengués tothom¹⁸

¹⁶ Hamesse 1989, p. 55.

¹⁷ Vegeu-ne un estat de la qüestió a Kienzle 2000, p. 173. Cal dir, a més, que les fronteres entre un sermó model, un de literari i un altre de complet, són confuses i sovint bastant subjectives.

¹⁸ Sanchis Sivera, *Introducció a Quaresma*, p. XXV. La cursiva és meua.

Dos anys després, en estudiar el sermonari custodiat a Avinyó, Sanchis assumia ja que el reportador podia realitzar o no, i a més, la feina de traductor:

Que el autor oía los sermones en valenciano y los escribía en latín, lo prueba el hecho de intercalarse en el texto latino no pocas palabras valencianas y castellanas, o mejor dicho, aragonesas, acaso porque el estenógrafo fuera aragonés, debido sin duda a que no se le ocurría en aquel momento la palabra latina correspondiente a la que oía, y la escribía en el romance que le era más fácil¹⁹

Sobta que no hagués valorat altres arguments per explicar l'aparició d'aquestes paraules “en vulgar”, més enllà del recurs habitual a justificar el fenomen de mixtió de llengües per la situació singular de la reportació (immediatesa, manca de materials, etc.)²⁰. En contra del que s'ha suggerit a l'hora d'excusar aquestes intromissions lingüístiques, no tot té origen en la imperícia del reportador. Algunes insercions de paraules o d'estructures “alienes” són de mal justificar per una simple incapacitat per traduir-les en el moment de la reportació, si més no quan el text que tenim i llegim prové d'un estadi d'elaboració més avançat i posterior, com el del sermonari de Friburg que abans he comentat. Seria inexplicable que algú no les canviés o les ometés. Hi ha, de fet, mostres suficients d'omissions causades per dificultats de traducció, més visibles quan confrontem dues redaccions d'un mateix sermó. En un moment determinat d'una prèdica vicentina realitzada a Barcelona l'agost de 1413, mestre Vicent comenta que, com els apòstols eren persones simples, els Senyor els advertí en contra dels fariseus i dels falsos profetes: *Senyor, e com ho conexerem?* Respon lo Senyor: *A fructibus eorum cognoscetis eos*, CAR DE MAL ARBRE NO-N POT HOM CULLIR BON FRUYT²¹. És lògic que les frases fetes, proverbis, ironies i apòstrofes estiguen en vulgar, en la llengua de la predicació. Tanmateix, en el manuscrit d'Avinyó manca aquesta darrera frase proverbial: *Atendite, quia lupi sunt rapaces, et cognoscetis eos a fructibus*. Fóra interessant repetir sistemàticament aquest procediment en els sermons on s'inclouen aquests recursos en català o paraules en una altra llengua. Previsiblement, a major proximitat a un sermó model, menor presència de fenòmens locals (lingüístics, històrics, geogràfics, etc.).

¹⁹ Sanchis Sivera 1929, p. 37

²⁰ Com ara en *Aiora*, en què llegim un *los murciélagos o moçuelos* allà on *Quaresma* diu “mussols o rates-penades o òlibes”. El fet mostra a bastament que el reportador traduïa directament al llatí el sermó predicat per Ferrer, introduint paraules romàniques quan li convenia, per raons de temps, d'oportunitat o d'imperícia. Després, no tingué temps o voluntat de repassar-ne convenientment el resultat per tal d'esmenar aquestes petites inconveniències.

²¹ Sermó editat per Perarnau 1974, p. 629.

Algunes falques lingüístiques hi poden tenir, altrament, un valor estètic o pragmàtic. Sermons “mesturats” no eren cap anomalia ni excepció, sinó un producte ben usual en els segles baixmedievals. I no estic pensant en la introducció de frases en castellà-aragonès que, per exemple, Vicent Ferrer fa pronunciar al rei en un sermó, que tenen una justificació ben simple si tenim en compte la llengua vernacla de Ferran d’Antequera. Ni en l’apòstrofe que el predicador dirigeix a un clergue concubinari, lògic si aquest parlava en aquesta altra llengua. En un bell diàleg de disseny realista, fra Vicent dona vida a dos personatges un dels quals fa servir paraules en castellà en un context lingüístic català. L’objectiu del predicador consistia a augmentar l’absurditat de l’escena, amb dues persones que es barallaven per veure qui entraria primer a l’església²²:

com hom entre en la església, ab temor hi deu hom entrar. No fer axí com alguns fan, que convidant-se aquí de l’entrar de la església, vindran a renegar Déu: “Vós entrareu primer.” “No, sènyer.” “Sí.” “No, *por el coerpo de Dios, vos entraréys primero.*” “E no.” “E sí.” (S III, p. 266)

Dialègs d’aquesta mena, en trobem fins i tot en reportacions de sermons vicentins predicats en altres indrets, fora del territori de la Corona d’Aragó. En la reportació llatina d’una prèdica realitzada a Montpeller el 4 de desembre de 1408, hi llegim un altre d’aquests diàlegs tan característics del dominic valencià, en què Crist s’identifica amb el rei que edificà una bella ciutat i els ciutadans li ho pagaren amb infidelitat i traïció: *Nonne videmus plasfematores Dei? Nam unus dicit: “Je regnoye”. Et alter dicit: “Per le ventre et per lo fège”. Et alter: “Per le sanc”. Et alter: “Magra n’ayet a quel dicus”*²³.

La llengua romànica (o l’altra llengua romànica, si la base no era el llatí) reforçava aquella vena realista que atreia l’auditori i que Vicent Ferrer explotava al màxim. La seua finalitat eutrapèlica no admet dubtes. Calia donar als receptors immediats elements de referència propers, plàstics i visuals, familiars, fins i tot sabent que entre el seu públic hi havia persones de formació contrastada²⁴, seduïts per l’histrionisme i el llenguatge del predicador, si ja no ho havien estat abans per altres conceptes. Aquest to del mestre i d’altres predicadors del mateix tarannà afectava també la llengua i els registres dels

²² No crec que aquest diàleg concret en les dues llengües –sí en altres casos– volgués “mimar els diàlegs tal com eren pronunciats” (com vol Schib 1977, p. 248), que sí que seria més normal dècades després, com en la *Vesita* de Ferrandis d’Herèdia, per exemple.

²³ Morenzoni 2004, p. 252.

²⁴ Martínez Romero 2002, pp. 105-126.

sermons, com comentava Lucia Lazzerini²⁵. Evidentment, Vicent Ferrer no parla igual quan reproduceix aquell diàleg inventat que quan n'imita un amb el rei Martí: *dix: "Mestre Vicent, voleu veure les mies comes, que tinc totes plenes de podre?" E yo dix-li per què li ere vengut, e dix: "Yo he açò, que quant era jove yo tenia belles comes, e mostrava-les"*. No són les úniques observacions "lingüístiques" que hem de tenir en compte. De vegades hem considerat barbarismes paraules que no ho són pròpiament. En el cas de *Quaresma*, posem per cas, l'únic castellanisme solt que, segons el vocabulari de Schib²⁶, hi apareix és *abarchà*. Tanmateix, crec que ací el mot no té res a veure amb el castellà *abarcar* "abraçar, agafar", sinó més aviat amb un verb construït sobre *barca*, segons que es desprèn del context: "se examplà tant fort la nau que tot lo món abarchà". El *DCVB* no reporta "abarcar" amb aquest significat, però sí "barcar", "embarcar".

En aquest context, és oportú recuperar aquell intent de sistematització de les mixtions lingüístiques proposat per Lazzerini mateixa²⁷, quan distingia entre la *mescolanza organica*, amb usos perfectament establerts per a cada llengua o amb una alternança regular, i aquella altra *inorganica*, sense criteri uniforme d'ús. Caldria incloure aquests fragments anteriors en aquest segon apartat i justificar-los per causes efectivo-estilístiques, fàtiques o contextuals. En el calaix de les mixtions orgàniques hauríem d'introduir les sistemàtiques traduccions al català de les citacions llatines de la *Quaresma* valenciana. Curiosament, i si no m'equivoque, en aquest sermonari no hi ha cap paraula o expressió en una llengua diferent al català del sermó i al llatí de les citacions, llevat d'aquelles que tenen una explicació raonable, com ara la intervenció d'algun personatge amb una altra llengua mare. La sistematització de les citacions en ambdues llengües és una prova clara de l'eficàcia i tranquil·litat amb què va poder confegir aquestes pàgines el seu responsable. En aquest cas nostre, la traducció del verset no funciona sempre com un mitjà entre la llengua *de l'escriptura* i la llengua *del públic*, com en la prèdica de Giordano da Pisa un segle abans (Delcorno 2009, p. 29), perquè la intervenció es produeix en el nivell de la transmissió, no en el de l'execució efectiva del sermó²⁸. El fet que en molts altres sermons vicentins les traduccions bíbliques siguen ocasionals sembla demostrar-ho.

²⁵ Lazzerini 1971, p. 282. Vegeu també les importants reflexions de Carlo Delcorno sobre la mescla de llengües en la predicació, al cap. 2, "Tra latino e volgare", de Delcorno 2009, pp. 23-41.

²⁶ Schib 1977, p. 161.

²⁷ Lazzerini 1971, pp. 229-230.

²⁸ Vegeu, per exemple, què diu un recopilador de la predicació castellana de Vicent Ferrer: "en algunos lugares destos sermones que adelante se siguen non están scriptas las actoridades en latín, enpero están declaradas muchas cosas más en ellos en la scriptura que adelante se contiene" (Cátedra 1994, p. 575).

Interessa, per tant, avaluar correctament els fenòmens abans d'assignar atribucions i perfilar responsabilitats, i també esbrinar el moment en què determinada singularitat s'ha esdevingut. No es tracta d'una feina fàcil²⁹. Hi ha una sèrie d'observacions prèvies que convé tenir en compte, a més de les ja indicades. La comparació entre primitives notes d'un mateix sermó, per exemple, no és necessàriament una comparació entre *reportacions* tal com les hem entès fins ara, és a dir, notes preses per escrit a partir de la prèdica oral del predicador *en el mateix moment* de la predicació. De vegades, no es contempla prou aquesta circumstància; altres es menysté el treball posterior que el reportador o el redactor-reelaborador realitza sobre el text primitiu. Cada reportació, certament, és diferent³⁰, però també ho és cada redacció feta sobre aquests materials primigenis i, no cal dir-ho, cadascuna de les traduccions llatines que se'n deriva³¹. Aquesta mateixa complexitat s'ha d'extendre a sermons diferents que tenen un mateix tema i fins i tot una mateixa *divisio*, d'acord amb un únic esquema preparat pel predicador. Sols cal tenir al davant els esquemes dels manuscrits de Perugia i de la Biblioteca Vaticana, i l'*Aportació* de Perarnau. Les indagacions sobre la feina del reportador i les redaccions posteriors no s'han de quedar sols en l'edició dels sermonaris i en la constatació d'arrels comunes i divergències entre sermons, sovint amb la presentació dels textos en columnes paral·leles. Cada reportació i cada redacció té unes causes i unes característiques, com també uns objectius i uns prejudicis que cal esbrinar fins on siga possible.

Tot i que s'ha avançat darrerament, resta molt a dir sobre aquests temes en la reportació vicentina, i sobretot molt a descobrir en pàgines encara no llegides o poc avaluades. Les edicions de les *schedulae* de Perugia, dels manuscrits del *Corpus Christi* i d'Aiora³², i sobretot els estudis de Pedro Câte-

²⁹ És clar que la qualitat de la reportació és directament proporcional a les condicions de treball. Vegeu el ja clàssic article de Hamesse 1989.

³⁰ En aquesta direcció, vegeu Renedo 2007, p. 90.

³¹ Es tracta d'un element que s'oblida ben sovint. Joan Fuster (1975, p. 25), per exemple, pensava que els sermonaris catalans "en tant que presos d'oïda, i encara no deformats per una tradició ulterior, es mantenen en un to de literalitat prou evident perquè puguem induir-ne apreciacions d'indiscutible exactitud. En el fons, l'estudi comparatiu dels sermonaris catalans i llatins demostra ben sovint que el contingut i l'estructura dels uns i dels altres concorden essencialment, àdhuc textualment en extensos passatges". Aquestes afirmacions, sense cap observació complementària, indueixen a silenciar el paper de la traducció en tant que baula en la cadena d'interpretació, com he indicat més amunt, i no com un mer calc de l'original romànic. Cal introduir-hi, a més, el factor de la diversitat de registres llatins, l'existència del quals sovint passa inadvertida o silenciada: freqüentment, es tendeix a pensar en un llatí incòlume i invariable, sense diferències entre els versets bíblics i la llengua medieval de la resta del sermó, o entre les diverses redaccions i etapes d'un mateix sermó.

³² Ferrer, *Sermonario de Perugia*, ed. Gimeno, Mandingorra 2006; Ferrer, *Sermonario*, ed. Gimeno, Mandingorra 2002; Ferrer, *Colección de sermones*, ed. Robles 1995, respectivament.

dra sobre els sermons castellans del manuscrit de la Real Academia Española³³ i el memorable volum 18 de l'*Arxiu de Textos Catalans Antics* de Perarnau, hi han aportat llum i han ajudat a clarificar les etapes de transmissió i reelaboració textual. Malauradament, no s'ha avançat tant en l'estudi dels sermons de quaresma de la Catedral de València editats pel canonge Sanchis Sivera, potser perquè s'havien donat per vàlides les afirmacions de l'editor i d'altres erudits dels moments, en certa manera confirmades per les pinzellades –encara valuosíssimes– de Fuster i de Sanchis Guarner.

1.3. La intervenció del reportador

Com podem delimitar l'acció del reelaborador o redactor, identificable o no amb el reportador? Pel que fa als sermons vicentins conservats en català, el corpus preferent de la meua recerca, hi ha una certa unanimitat a considerar bastant apropiats a l'acte de reportació aquells inclosos en les series dels volums de *Sermons* conservats a la Seu valentina, o almenys una quantitat considerable d'ells. Les marques d'oralitat, les citacions incompletes, les correccions, a més de la contenció en l'extensió i en el desenvolupament, ajuden a confirmar-ho. Però també que, en termes generals, no es tracta de l'original de la reportació³⁴ ni el d'una redacció-reelaboració posterior, sinó d'una còpia: en els manuscrits de *Sermons*, cada peça és seguida per una altra sense solució de continuïtat, sens cap altre criteri que el desig d'escriure els sermons un darrere de l'altre amb una *relativa* ordenació litúrgica³⁵. En general, cap sermó no comença foli ni quadern, fins i tot en els casos en què fóra aconsellable. Sembla com si hom tingués un material que calia passar a un volum més o menys homogeni sense excessius retocs respecte al seu antígraf³⁶.

³³ Cátedra 1994. Per als nostres interessos, és importantíssim l'apartat III de la primera part: "Formación y tipología de las colecciones de los sermones castellanos de san Vicente Ferrer", pp. 83-99.

³⁴ Ja ho indicava en part Sanchis Sivera en la *Introducció a Sermons* 1, p. 12, on també hipotetitzava sobre la possibilitat que el responsable de l'escriptura de *Sermons* fos Jaume Pastor, escrivà del Capítol.

³⁵ Ho remarcava a bastament Fuster 1975, p. 35.

³⁶ Llevat de la idea que *Sermons* són una "reelaboració de notes estenogràfiques", sobretot per l'ús del terme *reelaboració*, estic d'acord amb Schib 1976, p. 336, quan afirma que "els sermons valencians no són coherents en el temps. No representen el testimoni d'un sol viatge del sant, sinó que, igual que el text llatí, són una reelaboració de notes estenogràfiques preses per uns oients durant alguns anys. Ho indica també el fet que, de vegades, hi ha per a un sol dia fins a tres sermons diferents. (...) Posteriorment van ésser col·locats segons l'ordre del calendari litúrgic".

Hi ha, sens dubte, altres elements que confirmen aquesta idea de còpia, però també l'existència de petites diferències entre alguns sermons quant al seu origen i estadi de transmissió. Alguns sermons contenen característiques comunes entre ells i diferències respecte als altres del conjunt; semblen formar un petit bloc, un subconjunt autònom dins del sermonari, potser provinent inicialment d'un o diversos quaderns. Aquesta autonomia es perd quan es copien a *Sermons*, i sols és perceptible per algunes marques. El conegut *Sermó de les set arts liberals* (el LII de la sèrie) té una molt evident tendència a la traducció al català dels textos llatins bíblics. Es tracta d'una de les poques peces homilètiques de *Sermons* –del volum segon del *Sermons*, per ser més exactes– que té aquesta característica, que es produeix sistemàticament a *Quaresma*. Dos sermons després del *Sermó de les set arts liberals*, en el dedicat als *Deu manaments* (el LIV, l'únic conservat amb el tema *Christus factus est*)³⁷, hom també tradueix o parafraseja bastants més versets bíblics del que sol ser habitual en la resta del sermonari. Enmig de *Set arts* i *Deu manaments*, hi ha la *Col·lació feta en la seu de Mallorca a preveres e religiosos* (el LIII), excepcional quant al tema (la vida de Crist) i la recepció³⁸. No sembla ser casualitat –crec– que en aquests tres sermons no s'expliciti l'ordre litúrgic en el títol, habitual en els anteriors, sinó un de particular, cosa que només ocorre, com és normal, als *de sanctis* i a circumstàncies relacionades amb Jesucrist o la Mare de Déu. Curiosament, la *Col·lació* també fou afegida al manuscrit de Perugia, després del recull de més de quatre-cents esquemes ordenats segons l'any litúrgic; no formava part tampoc de la concepció inicial del volum³⁹. Tanmateix, tot i l'excepcionalitat de tots tres, en el manuscrit que els conté (279, antic 281) no es percep un tractament especial quant a la localització: el *Sermó de les set arts* comença al foli CCXXIIv, és a dir, enmig del quadern que abraça del CCXVIII al CCXXXIII. El mateix ocorre amb la *Col·lació*, copiada a partir del foli CCXXXIIIr, i amb el sermó dels *Deu manaments*, iniciat al CCXXXIr, en el quadern que va del foli CCXXXV al CCL. Cap dels tres no comença quadern, tot i la seua notorietat. Ara bé, s'observa un canvi de ploma al foli

³⁷ És el nº 96 d'*Aportació*.

³⁸ En aquest punt concret, no ho veig completament igual que Fuster 1975, p. 76: “Podem imaginar que quan mestre Vicent s'adreçaria a un auditori restringit (...) la seva oratòria prendria un altre to, paral·lel al nivell cultural més elevat dels oients. De tota manera, no crec que diferís essencialment de la forma i els recursos emprats de cara al «poble menut»: entre altres raons, perquè les diferències probables de cultura –de cultura profana– quedarien compensades per una sensibilitat idèntica i sobretot per una comuna i general ignorància religiosa. Entre la «col·lació» feta pel sant a preveres i religiosos en la Seu de Mallorca (*Sermons*, II, 243-249) i qualsevol altre sermó seu, no hi ha res que singularitzi el parlament dedicat als eclesiàstics”.

³⁹ Perarnau 1999b, p. 461.

CCLI, justament després –ara sí– de l’acabament de *Deu manaments*⁴⁰. Potser es tracta sols de factors ocasionals, com el cansament o una nova represa, però no deixa de tenir un cert sentit en aquest context. Fet i fet, s’han documentat altres sermonaris romànics en què s’inclouen materials o quaderns no originaris al bell mig d’un cicle més o menys coherent de sermons⁴¹.

Malgrat l’evidència que *Sermons* ofereix un estadi primerenc de difusió, tal com s’ha dit en nombroses ocasions, convé matisar la generalització i introduir-hi un seguit d’observacions. Al capdavant, no tot aquest sermonari presenta un estadi igual de reportació-redacció: la traducció dels versets bíblics al català en *Set arts* sols s’entén en una fase posterior a la mera reportació taquigràfica. Sembla lògic que, en el cas que mestre Vicent ja en traduís alguns durant l’execució mateixa del sermó, el reportador només anotés les primeres paraules del text llatí, tot esperant un moment, en una segona fase, per a completar la citació i traduir-la, si ho considerava convenient. No tenia sentit que prengués nota de tot, quan el text bíblic era a l’abast, fins i tot en traducció catalana⁴².

2. EL SERMONARI DE LA QUARESMA DE 1413

2.1. El manuscrit de *Quaresma*

L’actual manuscrit 273 de la Biblioteca de la Catedral de València conté els coneguts sermons predicats per Vicent Ferrer a la ciutat durant la quaresma de 1413. És ben possible, com vol Mateu i Llopis, que la còpia en el còdex fos fruit del procés de canonització o conseqüència directa d’ell, atès que la lletra és del segon terç del XV⁴³. Tot i això, l’afecció pels sermons quaresmals ja venia de les dècades centrals del segle XIII (Bériou 2000, p. 389), per la qual cosa potser no calien molts arguments afegits per copiar el cicle en un volum. En el seu estat actual conté 20 vuitens. La composició resulta relativament fàcil d’observar, perquè hi ha reclams al verso del foli que tanca cadascun dels quaderns, els quals estan numerats correlativament amb llapis. L’única cosa destacable és el canvi de lletra, de sermó i de quadern al foli

⁴⁰ Ja ho comentava Mateu (1955, p. 41), que suggeria uns possibles responsables: “En cuanto a los copistas ya se verá que hubo distintas manos y que, según parece, los cuadernos de letra regular y uniforme en todo el volumen son producto de un scriptorium monacal, o, al menos, de unos copistas dedicados a multiplicar los ejemplares de los celebrados sermones de Mestre Vicent”.

⁴¹ Bériou 2000, p. 421.

⁴² Sobre les traduccions catalanes dels textos bíblics, reenvie a Puig 2001 i Casanellas 2014.

⁴³ Mateu 1955, pp. 43-44. Vegeu, a més, la descripció que en dona Olmos 1928, p. 317.

XXIX i l'existència d'un espai en blanc al verso del foli XXVIII (i últim del segon quadern)⁴⁴. Una primera foliació abraça els folis I-XXXX; se n'aprecien restes d'una segona al foli XXVIII (numerat LXV), que reapareix dotze folis més enllà i continua fins al final (numerats LXXVII-CCCL); una tercera numeració va des del primer foli fins al darrer, i és la que utilitza en aquesta descripció. La segona no s'hi veu sempre, probablement a causa d'una nova enquadernació. Tot i que es conserva un mateix tipus de lletra (però algunes mans) al llarg del sermonari, no sembla arriscat pensar, amb tots aquests elements a l'abast, que els dos primers vuitens (folis I-XXVIII) s'haurien adjuntat a la resta de quaderns avui existents, els quals, al seu torn, s'haurien separat d'un altre volum més gran. El foli vint-i-nou és, doncs, la clau de volta, perquè allà apareixen les tres foliacions (XXVIII, LXV, XXIX). Cal destacar encara que, segons el còmput de la segona numeració (LXV-CCCL), hi hauria d'haver un total de 286 folis, quantitat que no s'ajusta als 187 que tenim realment del ms. 273 (després dels vint-i-vuit primers, és clar). Hem d'explicar el decalatge per un error de foliació, més que no per la pèrdua d'algun quadern; en cap moment se'n ressent el contingut, en principi no hi falta res ni hi ha cap supressió. Poca informació aporten les relativament limitades notes marginals, que marquen llocs interessants i manetes o afegeixen petits resums, alguna deducció moral o repeticions d'algun fragment menor, en llatí o en català.

2.2. Uns sermons (a)curats

Tots els estudiosos que s'hi han dedicat atribueixen al sermonari de *Quaresma* una coherència, cura i polidesa que es posa en dubte en altres. La idea d'equilibri i correcció que actualment tenim d'ell prové del seu primer editor, Sanchis Sivera, que afirmava que

costa de creure que siguin escrits després de predicats, encara que ho semblen: tal és la correcció amb què estan escrits, l'ordre admirable de l'exposició de la matèria, les paraules d'eficacitat que es troben pertot arreu, així com la relativa rigorositat de les cites de l'Escriptura i la cura en la correcció del llenguatge⁴⁵

⁴⁴ Sí que hi ha altres sermons que comencen foli (en el recto o en el verso) després d'haver deixat en blanc l'espai sobrant de la cara anterior, allà on acaba el sermó anterior. També en tenim que deixen la part superior en blanc i comencen sermó a mitjan foli (ff. 67v, 83v, 95r, 101r, 121r, 127v, 133r, etc.).

⁴⁵ Josep Sanchis, *Introducció a Ferrer, Quaresma*, ed. Sanchis Sivera, 1927, p. XXIX.

Davant de tanta excel·lència, arribava a atribuir el sermonari a Vicent Ferrer mateix: *fou escrit pel mateix Sant o dictat per ell i escrit per altri, i després fou tot copiat per persona amiga, de l'escrit o dictat per ell*⁴⁶. Les afirmacions de Sanchis Sivera resultaven fins i tot contradictòries: per un costat negava qualsevol mediació en la redacció del sermonari en atribuir-lo tot al futur sant, però després indicava la possibilitat que fos copiat a posteriori *basant-se en notes preses durant la predicació dels sermons*. De fet, crec que Sanchis desitjava més que no pensava en una intervenció directa, autògrafa, de fra Vicent. Per una altra banda, Joan Fuster confirmava la polidesa del responsable de *Quaresma*, tot i que no la imputava directament a fra Vicent: *refà, pràcticament, –deia– les notes inicials: procura fixar-hi la trama coherent, en delimitar les parts, tendeix a condensar les idees. Amb una tal cura literària, la reportació es fa més resumida i perd en verisme literal*⁴⁷. Evidentment, si hi havia una refecció del material primerenc, ens trobem en una fase posterior al context de predicació oral. També Sanchis Guarner manifestava que aquests 53 sermons *tot i no ser-ne més que resums, manifesten haver estat transcrits i elaborats per uns reportadors prou curosos i ordenats*⁴⁸. Per a arribar a aquesta conclusió, tenia en compte els altres sermons vicentins coneguts fins aleshores. Gret Schib⁴⁹, en fi, acabava afirmant que *Quaresma* era “equilibrada, més elaborada i, per tant, menys espontània”, sobretot respecte a *Sermons*.

Ningú no dubta, per tant, que els sermons quaresmals han passat per una elaboració, independentment del seu nivell i de la persona a qui se li atribuïska (el predicador, el reportador o un redactor posterior). Paradoxalment, llevat sobretot de Sanchis Guarner, pocs han anat més enllà de les generalitzacions descriptives a l'hora de caracteritzar l'estil d'aquest sermonari. Què el fa diferent de les reportacions de *Sermons*, per exemple? Quines eines hi va fer servir el seu responsable per a aconseguir-ho? Es tracta d'una còpia o de l'original de l'elaboració? Quin paper hi té la reportació primitiva?

⁴⁶ *Ibidem*, p. XXX.

⁴⁷ Fuster 1975, pp. 29-30.

⁴⁸ Sanchis Guarner, “Estudi preliminar” a Ferrer, *Sermons*, ed. Sanchis Guarner 1973, I, p. 20. En aquest cas, Sanchis tampoc no discerneix entre reportador i redactor-reelaborador. Tanmateix, s'hi fa eco d'un suggeriment de Sanchis Sivera, que avançava la possibilitat d'alguna responsabilitat del notari Jacme Pastor en la difusió de *Quaresma*.

⁴⁹ Schib 1976, p. 333.

2.3. Les intervencions alienes: la presència marcada del reportador

A *Quaresma*, hi ha senyals que marquen la presència del reportador a dins del manuscrit i del discurs homilètic, com a figura autònoma tipificada. És coneguda l'anotació que l'escrivent hi consignà el divendres sant, quan no pogué reportar *propter fletum*: *DIE VENERIS SANCTA NON VALUI SCRIBERE SERMONEM PROPTER FLETUM* (Q II, 170). En el sermó amb tema *Ecce, ecce, ecce*, és a dir, el de l'encarnació de Crist, fra Vicent ens presenta la Mare de Déu llegint la profecia segons la qual una verge concebrà un fill i lloa aquella que aconseguirà aquesta gràcia:

Senyor, feu-me gràcia que jo jamás no muira fins que veja aquella verge, e puisca ésser esclava e serventa de aquella, e conservar-me la vista que la puisca veure, e, Senyor, conserva'm ... (NOMENÀ ACÍ TOTS LOS CINC SENYS CORPORALS) (Q I, 172-173)

El reportador no s'estigué, doncs, de resumir aquells paràgrafs que afectaven els altres cinc sentits. Fins aquest punt, no hi ha res que diferencie aquests textos d'altres on també trobem referències externes o internes (cohesionadores del conjunt), resums, frases inacabades, etc.

La qüestió pren major volada, però, si interpretem algun altre pas que potser no hem tingut massa en compte i que inclou igualment alguna marca de reportació, més enllà d'unes paraules que remetent a algun accident durant el procés de còpia del sermó oral. Per exemple, a la tercera de les quatre divisions del sermó amb tema *Venit vox de caelo*, s'hi fa servir Joan 12,20-24, un fragment en què uns grecs demanen per Jesús a Felip; més concretament, hom s'hi refereix al verset *Domine, volumus Iesum videre*:

E respongueren que, si-l volien veure, veurien-lo com preycaria.
AXÍ COM ARA VENIEN MOLTS A DIR QUE 'A MESTRE VICENT VOL-
RÍEM VEURE', E LOS DE LA CAMBRA LOS DIEN 'VENIU AL SERMÓ
E VEUREU-LO'⁵⁰

L'última part fa tot l'efecte de ser no una intervenció del predicador, sinó una nota o comentari marginal de l'antígraf, que algú ha encaixat a dins del cos d'aquest sermó en fer-ne la còpia. No hi ha, però, cap indicació explícita o signe que ho corrobore obertament. Tanmateix, una simple revisió de les pàgines que Chabás dedicà a les autoreferències del frare valencià serà

⁵⁰ El pas és al f. 265v, d'on transcriu directament, perquè diferisc en algun punt de la lectura dels editors anteriors (Q II, 147).

suficient per comprovar que, en general, quan Vicent Ferrer parla d'ell utilitza la primera persona, el jo: *E YO dixli perquè li ere vengut, e dix: Yo he aço, que quant era jove yo tenia belles comes*⁵¹. O una tercera a través d'un altre personatge amb el qual s'identifica: *Ya ha XV anys passats que ja va l'altre prohom Noé preycant per lo món la destrucció del món*⁵². Evidentment, aquest altre Noè és ell mateix. En altres ocasions, ho fa en estil directe i en boca d'altri (*dirie algú*), amb la resposta en primera persona:

Per ço de la fi del mon que yo preyque ara, dirie algu: Frare, haveu ho vist? Dich, que en lo mirall de la Sancta Scriptura ho he vist"; "Dix hun de la ciutat: SENYORS, TRAMETAM HUN CORREU AL MESTRE E SAPIAM SI ES AXI O NO [...] YO los he respost, que tot es fals"⁵³

En aquests contextos, també és habitual l'ús de la frase en condicional, seguint un esquema hipotètic, després d'una comparació. En el nostre cas, si Ferrer en fos el responsable, probablement llegiríem un fragment semblant a: *axí com si algú deie: "A mestre Vicent volem veure", los de la cambra dirien.*

No cal realitzar cap malabarisme. En un dels sermons copiats al manuscrit 477 de la Biblioteca de Catalunya⁵⁴ llegim un diàleg en estil indirecte molt relacionat amb el que estic analitzant però amb l'*usus dicendi* pròpiament vicentí:

E axí vindran temps de antichrist. E ja n'e jo trobat axí com vag preicant per lo món. Una vegada me venc un armità que se volia confessar de mi, e jo diguí-li que no u podia fer, car a fer havia e a preïcar. Mas vag-lo remetre ha un de la compayia (f. 71r)

que correspon a aquest altre fragment en llatí del manuscrit d'Avinyó, tot ell en tercera persona:

Ita erit tempore antichristi, quando venient nuncii sui, et primi demones in veste ovium, ut patet de illo qui in forma heremite VENIT AD MAGISTRUM VINCENCIUM, QUI DICEBAT SABBATUM COLLENDUM ET NON DOMINICAM, etc. Ecce quare Christus dicit: *A ffructibus eorum, etc.*⁵⁵

⁵¹ Chabás 1995, p. 302.

⁵² *Ibidem*, p. 293.

⁵³ *Ibidem*, p. 299.

⁵⁴ Vegeu-ne una descripció detallada a Perarnau 1985, pp. 213-244. Els textos vicentins foren copiats en els anys trenta del segle XV.

⁵⁵ Editat per Perarnau 1974, p. 633.

On vull arribar amb aquestes reflexions? Doncs a pensar en la possibilitat que aquesta i altres intervencions foren afegides a la reportació primigènia –o millor, al text primigeni de la reportació– en forma de nota, comentari o reflexió, i que el redactor de *Quaresma* ho integrà a posteriori en el cos del sermó sense separar convenientment cada fragment i sense discernir-ne l'autoria⁵⁶. L'usur *dicendi* de fra Vicent així ho fa creure. Fóra interessant en el futur dedicar algun estudi concret a aquest aspecte.

2.4. Les intervencions alienes: les bimembracions i expressions multinominals del sermó

Un dels elements de *Quaresma* que més sobta és la quantitat d'expressions multinominals que conté, bàsicament bimembracions, és a dir, estructures amb dos elements coordinats que no mantenen entre ells necessàriament una relació de sinonímia. El tema no passaria de ser una mera anècdota si no fos perquè potser ens aporta un element caracteritzador de la feina del responsable d'aquestes pàgines o del seu antígraf. En el nostre text, hi caldria parlar del redactor-reelaborador de la reportació, atès que sembla fora de dubte que hom polí el producte inicial, aquell produït durant l'acte d'execució de la prèdica. L'operació resulta difícil de definir sense tenir al davant el text del qual parteix, o almenys fragments paral·lels d'altres sermons del mateix tema o el mateix sermó en altres estadis o formes d'elaboració.

Afortunadament, ens ha arribat en el manuscrit d'Aiora una redacció llatina d'alguns sermons que apareixen, en català, a *Quaresma*. Vegem, per exemple, el LII de *Quaresma* (Q II, pp. 189-194), corresponent al sermó 3.6 d'Aiora (Aiora, pp. 380-387), tots dos amb el tema *Beatus qui inventus est sine macula*. La comparació ens proporciona algunes bimembracions sols presents en català⁵⁷: *convenire*: convenir e concordar ; *notabilem*: alta e poderosa. Molt més clara resulta l'anàlisi en aquells sermons que desenvolupen el tema *Manifestatus est Iesus discipulis suis* (Q II, pp. 195-200; Aiora, pp. 388-394):

⁵⁶ En parla Louis J. Bataillon a propòsit de l'excepcionalitat de les *Collationes in Hexaemeron* de sant Bonaventura: “Une reportation comporte en effet trois éléments principaux: l'un, le plus important probablement, est l'enregistrement du sermon dans la mémoire de l'auditeur-reportateur; un autre les notes prises au cours du sermon; enfin la mise par écrit. [...] chacune de ces activités pouvait être le fait d'une seule personne ou de plusieurs. Celui qui a pris des notes peut consulter celles d'un autre ou recourir à un auditeur attentif; il peut aussi demander une collaboration dans la rédaction” (Bataillon 1986, p. 110).

⁵⁷ No podem fer la mateixa operació en *Sermons*, perquè la peça corresponent (S VI, pp. 77-82) té un desenvolupament molt diferent. Com veurem, no és inusual que un dels membres del grup multinominal siga precisament el mot que conserva l'altre testimoni del mateix sermó; en teoria, aquesta paraula hauria de ser aquella que es pronuncià realment al sermó oral.

licitum: bona cosa e lícita; *provocant*: encloen e provoquen; *includebat*: encloen e provoca; *corda*: corda o tenda; *peregrini*: pelegrí o romeu; *virgo*: verge e pur... O aquells altres amb el tema *Colligite quae superaverunt fragmenta* (Q II, pp. 37-43; Aiora, pp. 262-271): *sublevans*: alça o llevà; *simplicior*: simple e innocent; *est eterna sapientia*: havia e ha saviesa eternal; *minores*: baix e ignorant; *coffinos*: cofins e còvens.

Reduí els binomis el responsable d'Aiora o, altrament, amplificà el de *Quaresma* –o el text d'on prové *Quaresma*– allò que trobà als materials d'on partia? En aquests anys del segle XV, l'artització o l'estilització dels textos entre escrivans i notaris no era tan excepcional com s'havia pensat. Joan Agustí, escrivà de Sala de la ciutat de València, en seria un exemple magnífic⁵⁸. Per una altra banda, en les pàgines de les traduccions medievals de l'època observem el costum dels traductors romànics a amplificar el text de referència per copsar millor el sentit de la paraula llatina⁵⁹. Si expliquem la bimembració de *Quaresma* des de la voluntat d'estil, arribem directament a la conclusió que el seu redactor-reelaborador havia apostat per obtenir un text acurat, mitjançant un treball de redacció conscient i segons una visió molt clara de la predicació escrita. Perquè això és, al capdavant, *Quaresma* i qualsevol sermonari mínimament cohesionat i elaborat. Sols cal llegir Eiximenis per veure una quantitat notable de bimembracions i una traducció sistemàtica dels versos bíblics, com ocorre en el nostre volum. Predicació oral i predicació escrita es retroalimenten.

Si, en lloc de considerar que el redactor-arranjador partia d'una reportació catalana, justifiquem els dobles des de l'àmbit de la traducció, aleshores hauríem de pensar en l'existència d'un text llatí semblant al d'Aiora. Que s'utilitzen pàgines llatines de partida o, millor, de suport, no exclou tampoc la voluntat d'estil, sinó que probablement la reforça⁶⁰.

El fenomen de la bimembració és molt més visible si comparem la lliçó que *Sermons* i *Quaresma* (S 6, 77-82; Q II, 188-194) ofereixen del *Panegíric de sant Jordi* amb el llatí dels manuscrits d'Aiora (Aiora, pp. 380) i del Patriarca (CC, pp. 182-187)⁶¹:

⁵⁸ Ha estat estudiat molt recentment per Agustín Rubio 2017.

⁵⁹ El *Repertori* de Wittlin 1991 bé que ho mostra.

⁶⁰ En aquesta direcció, resulten il·luminadores les paraules de Pedro Cátedra referides als sermons atribuïts a Pedro Marín en el manuscrit BNE 9433: “tras de varios de estos textos hay una *reportatio* latina con muchos romancismos o fragmentos romances intercalados, como era normal, que ha sido reelaborada con clara intención literaria” (Cátedra 1990, p. 45).

⁶¹ Malauradament, el *Panegíric* no és al sermonari castellà editat a Cátedra 1994.

Taula 1. La bimembració en *Aiora*, *Quaresma*, *Patriarca* i *Sermons*

<i>AIORA</i>	<i>QUARESMA</i>	<i>PATRIARCA</i>	<i>SERMONS</i> ⁶²
conveni	convenir e concordar	-----	-----
custodivit se	guard-se	conservavit se et vixit	-----
notabilem	alta e poderosa	-----	-----
virgo	pur e verge	sine macula luxurie	verge
descendit	descavalcà e comanà son cavall	-----	descavalcà
homo iustus	bon hom e té bona fe	-----	-----
paellam... sicut magna caldera	paella	caldera	tina
fecit oracionem	fa oració e fa gràcies	-----	-----

La tendència a la bimembració no és exclusiva de *Quaresma*. Els sermons castellans editats per Càtedra també mantenen la mateixa dinàmica. Malauradament, atenent a l'*Aportació* de Perarnau, sols nou peces d'aquest darrer sermonari tenen correspondència en català⁶³, no en *Quaresma*, sinó en *Sermons*, que sol ser més conservador quant a innovacions d'estil. Per a una comparació, el *Sermo unius confessoris et septem arcium spiritualium* (S II, pp. 221-241: Càtedra 1994, pp. 303-322; *Aportació*, n° 871)⁶⁴:

rahó: *cuenta nin rrazón*; rahó: *rrazón e sçiençia*; ni àngels: *nin àngeles nin santos*; mestre: *maestro e esperto*; la ploma: *el tintero nin por la peñola*; culpa: *culpa ni cabsa*; disputar e rahonar: *disputar e argüyr e rrazonar*; tenir: *caber nin comprehendre*; miracle: *enxiemplo e miraglo*; en parlaments: *en fablamiento e en buena rrelaçión*; riquesa: *riquezas e señorío*; misericòrdia: *miseri-cordia e pietat*; gràcies: *graçias e beneficios*; restitució: *rrestituyr e pagar*; cerca: *ve e çerca*; vés-te'n: *vayas e çerques*; contemplació: *ymaginación e contenplación*; ribaud: *rribaldo e vellaco*;

⁶² Aquest esquema pot produir la impressió que *Sermons* sempre opta per la no bimembració, la qual cosa no és exactament així si tenim en compte tot el sermonari. Vegeu la comparació *Sermons: Quaresma* en el sermó amb el tema *Domine, memento mei dum veneris in regnum tuum* (*Aportació*, n° 190): entrarets: venits e entrats; proporció : proporció o conveniència; regidors: regidors, jutges, advocats, procuradors e consellers; tema e fonament: tema; demanda e petició: demanda; de diables ni de hòmens ni de àngels ni de triblacions, malalties e adversitats: de diables ni de res; devota e de tan gran eficàcia e valor: de gran eficàcia; triblacions, affans, vituperis, blasfèmies, apersonats, turmentats e finalment mort per amor de Jesuchrist: persecucions e mort per honor de Jesuchrist; advoquen e procuren: procuren.

⁶³ Són les entrades d'*Aportació*: 169, 170, 480, 568, 697, 702, 730, 871, 880.

⁶⁴ Atès que comparem sermons de sèries diferents predicats en llocs diferents i en llengües diferents, hauria estat molt productiu poder afegir a aquesta anàlisi la prèdica llatina corresponent. Tanmateix, segons *Aportació*, no en tenim cap de comparable amb el català o castellà.

cumpla: *cunpla e guarde*; plaers: *plazeres e delectaciones*; vici: *a vicios e a pecados*; pures: *puras e lypias*; menysprei: *desonrré e despreçié*; camins: *caminos e mandamientos*; rey: *obispo o rrey*; jove: *mançebo e rreçio*; sutzeetat: *suziedat e fiebre*; dolor: *dolor e amargura*; perfecta: *perfecta e acabada*

El fenomen contrari és infinitament menor: sciència e gramàtica: *gramática*; sa religió tota e ses cerimònies: *su rregla*; guardó o dolçor: *galardón*; penitència, dejuni o disciplina o altra penitència: *penitència*; plen de luxúries, corrupcions, pol·lucions e inmundícies: *luxurioso*; apendre e saber: *aprender*; creure e saber: *creer*.

Podem provar de fer la mateixa operació en sermons més breus, com ara el LVI (*Redde rationem villicationis tue*; Aportació, n° 730) i el LVII (*Qui se existimat stare, videat ne cadat*; Aportació, n° 702)⁶⁵:

preÿcar: *predicar e declarar*; tan terrible: *tan terrible e tan fuerte*; rahó: *rrazón e cuenta*; forma: *forma e manera*; missa: *missa nin predicación*; edificació: *consolación e hedificación*; en la gràcia: *en buena vida e en gràcia*; guard-se: *téngasse bien e guárdese*; dolor: *dolor e contrición*; propòsit: *proponimiento e voluntad*; devota: *devota e buena*; meravellà's: *espantósse e maravillóse*

Sembla, doncs, que la bimembració tenia certa prèdica entre els redactors de les reportacions, com un tret d'estil, visible en parlaments, tractats, traduccions o documents importants. Una mostra més de la porositat dels diversos "gèneres" medievals.

3. ELS SERMONS MODEL I QUARESMA

Tot estudiant els quatre sermons continguts en el manuscrit 9433 de la Biblioteca Nacional de Madrid atribuïts a Pedro Marín, Pedro Cátedra⁶⁶ remarkava la responsabilitat directa o indirecta de Vicent Ferrer en almenys dos, mentre que els altres dos haurien estat escrits per un *lector aprovechado del santo de Valencia*. També apuntava la possibilitat que tots quatre foren obra d'un predicador que s'hauria basat en materials vicentins. No m'interessa tant l'atribució de cadascun dels sermons, com el fet que hi haja ben aviat imita-

⁶⁵ S III, pp. 9-19; Cátedra 1994, pp. 489-506. No ha estat possible la comparació pertinent amb els sermons llatins de l'edició Rocabertí, per la diferència de desenvolupament d'aquests respecte als sermons en vulgar (*Sancti Vincentii Ferrarii, Opera. Tomi secundi, pars secunda*, València, Bordazar-Artazu, 1694, pp. 154-163, 176-180).

⁶⁶ Cátedra 1990, pp. 45-47. Vegeu també Sánchez 2000, pp. 817-818.

dors de les prèdiques vicentines, perquè això fa pensar en l'existència lògica d'un seguit de sermons-model, o almenys relativament complets, a l'abast dels predicadors amb menys habilitats o simplement captivats per l'efectivitat de la paraula del dominic valencià. És lògic pensar també que la redacció final d'aquests reflectís les inquietuds i els hàbits del redactor de la reportació inicial, inclosos aquells relacionats amb l'estil oratori. Al capdavant, els sermons escrits ho eren per a ser llegits o servien de base a noves prèdiques d'altri, que els actualitzava fent servir tot un seguit de marques pròpies. En aquest sentit, qualsevol estadi escrit d'un sermó permetia teòricament aquesta operació d'actualització personal, molt superior en els esquemes i en les reportacions estrictes, que no en un model perfectament canonitzat, amb tot de citacions bíbliques, glosses i comentaris (propis o aliens), i argumentari. Un altre problema seria si els seguidors tenien la suficient competència per a fer-ho. Perquè un sermonari model és això, modèlic, i per tant mancat en general de referències personals i contextuals, del *hic et nunc*, dels *realia* més propers, aquells petits elements tan valorats per la predicació mendicant, com el culte local. El sermó model està pensat per a una potencial reproducció-reutilització, bé siga a través d'una còpia, de la lectura o de l'actualització.

Tradicionalment, s'ha reservat el paper de sermonari model vicentí a aquell preparat a Tolouse el 1416, base de les *Opera omnia*. Ha contribuït a això la mateixa voluntat dels frares tolosans i el fet que tingués una cadena de transmissió posterior, afavorida en gran part per la seua redacció en llatí. I tanmateix, també hem d'atribuir-li aquesta voluntat de transmissió al responsable de *Quaresma*, encara que no tingué, que sapiguem, la fortuna de ser copiat ni l'abast lingüístic necessari. O més ben dit, sí que fou copiat: el manuscrit que conserva *Quaresma* està clarament format per dos grups de quaderns disgregats de dos volums diferents amb les mateixes característiques de lletra però diferents mans, la qual cosa mena a pensar que eixiren d'un mateix centre, com volia Mateu⁶⁷, potser *de unos copistas dedicados a multiplicar los ejemplares de los celebrados sermones de Mestre Vicent*. Caldria cercar en aquest indret o a prop d'ell el redactor final de la reportació de 1413.

Si *Quaresma* és un sermonari organitzat per a servir a altres predicadors i segons uns criteris d'ordenació i de redacció, ara hi caldria afegir que el seu redactor primigeni –o redactors– tingué una inqüestionable voluntat d'estil i l'ànim de facilitar la feina al lector poc avesat en la llengua sàvia. El dobles i la traducció dels versets bíblics així ho sembla indicar. Parafrasejant Buridan, diríem que hi ha una transposició del llenguatge de la cultura al llen-

⁶⁷ Vegeu la nota 40.

guatge de la transmissió⁶⁸, que té la seua lògica en el marc de la predicació en vulgar, en què la paraula bíblica llatina no deixa de tenir el màxim valor. Les referències a personatges, geografies i esdeveniments coetanis a Vicent Ferrer⁶⁹, que podrien debilitar la pretesa universalitat d'un sermó model, són universals en tant que coneguts o reconeixibles pels lectors i, per tant, sense valor limitatiu. Llengua i recepció s'identificaven mútuament⁷⁰.

4. ALGUNES CONCLUSIONS

En moltes ocasions, més del que fóra desitjable, els sermonaris en llengua “vulgar” s'han analitzat com si fossen la plasmació directa d'un acte oral, en què el predicador exerceix una funció medidora, catequètica, al·loçadora. Tanmateix, entre el predicador i la prèdica que avui llegim hi ha sovint intervencions fins i tot imperceptibles, atribuïbles a tota una sèrie de figures diferents que reclamen la nostra atenció i que participen, en major o menor grau, en el procés de difusió homilètica. Discernir responsabilitats –i, per tant, responsables– de cadascuna de les intromissions ha de ser un dels nostres objectius prioritaris, perquè això ens permetrà saber què devem al sermonador, què al reportador estricte i què a un possible redactor-reelaborador. En la tradició d'estudis sobre la prèdica de Vicent Ferrer s'ha aprovat tàcitament que els volums editats per Sanchis Sivera-Schib presenten una redacció propera a allò que degué dir el dominic, mentre que el de la quaresma predicada a València el 1413 difon una reelaboració del discurs executat. En aquells primers es comprova, però, que no hi ha una homogeneïtat de tractament: els sermons dedicats als deu manaments, a les set arts liberals i a la col·lació a la Seu de Mallorca, inclouen la traducció de bastants versicles llatins, un exercici que sempre es realitza després de la simple reportació. Per un altre costat, són aliens a la cronologia “litúrgica” que es manté relativament al llarg d'una bona part del sermonari. Semblen, en fi, una mena de falca, remissible a l'antígraf de *Sermons*, que seria el responsable tant d'això, com d'alguns altres elements estranys a l'acte de còpia *in situ*.

Quaresma va una mica més enllà. Tot i que també es tracta d'una còpia, ho és d'un model elaborat, gairebé a un pas del que podríem definir

⁶⁸ Buridant 1983, p. 119.

⁶⁹ Per exemple, les referències a alguns miracles succeïts a Mallorca (Q I, 46; Q II, 10), al compromís de Casp (Q II, 23) o a les esglésies valencianes (Q I, 89).

⁷⁰ En aquest sentit, té poca importància ara que no es discriminen els diversos registres llatins, entre altres coses perquè en aquest context romanç no són significatius, perquè la dicotomia s'estableix entre el llatí i el català. Es tracta d'un tema que encara espera conclusions per part dels estudiosos dels sermons llatins de Vicent Ferrer.

com un sermó model en català, un format que amb molta freqüència relacionem sols amb sermonaris llatins. El fet que trobem predicadors seguidors dels ensenyaments vicentins ens mena a pensar en l'existència de materials en romanç dedicats a cobrir aquestes necessitats. El sermonari de quaresma anava indefectiblement per aquest camí. L'ús d'aquelles bimembracions tan estimades pels nostres prosistes quatrecentistes, juntament amb la traducció dels versets bíblics, parla a favor d'una actuació sistemàtica sobre el producte original. A desgrat d'aquells que consideren aquest procés un obstacle per a l'estudi de l'homilètica medieval "real", la complexitat de la transmissió textual ens ofereix la possibilitat d'aprofundir en el món sempre apassionant de la cultura escrita.

5. BIBLIOGRAFIA CITADA

FONTS

- Ferrer, Vicent, *Quaresma de sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, ed. Josep Sanchis Sivera, Barcelona, Institució Patxot, 1927.
- Ferrer, Vicent, *Sant Vicent Ferrer. Sermons de Quaresma*, ed. Manuel Sanchis Guarner, 2 vols, València, Albatros, 1973.
- Ferrer, Vicent, *San Vicente Ferrer, Colección de Sermones de Cuaresma y otros según el Manuscrito de Ayora*, ed. Adolfo Robles Sierra, València, Ajuntament, 1995.
- Ferrer, Vicent, *Sermonario de San Vicente Ferrer del Real Colegio-Seminario del Corpus Christi de Valencia*, ed. Francisco M. Gimeno Blay, María Luz Mandingorra, València, Ajuntament, 2002.
- Ferrer, Vicent, *San Vicente Ferrer, Sermonario de Perugia (Convento dei Domenicani, ms. 477)*, ed. Francisco M. Gimeno Blay, María Luz Mandingorra, València, Ajuntament, 2006.
- Ferrer, Vicent, *San Vicente Ferrer, Sermones de Quaresma en Suiza, 1404*, ed. Francisco M. Gimeno Blay, María Luz Mandingorra, València, Ajuntament, 2009.

ESTUDIS

- Bataillon, Louis-Jacques (1986), *Les problèmes de l'édition des sermons et des ouvrages pour prédicateurs au XIIIe siècle*, en Asztalos, Monika (ed.), *The Editing of Theological and Philosophical Texts from the Middle Ages*, Estocolm, Almqvist & Wiksell International, pp. 105-120.

- Bériou, Nicole (2000), *Les sermons latins après 1200*, en Kienzle, Beverly Mayne (dir.), *The Sermon*, Brepols, Turnhout, pp. 363-447.
- Buridant, Claude (1983), *Translatio medievalis. Théorie et pratique de la traduction médiévale*, "Travaux de linguistique et littérature" 21, pp. 81-136.
- Casanellas, Pere (2014), *Medieval Catalan Translations of the Bible*, en Terrado, Xavier; Sabaté, Flocel (eds.), *Les veus del sagrat*, Lleida, Pagès, pp. 15-34.
- Cátedra, Pedro M. (ed.) (1990), *Los sermones atribuidos a Pedro Marín. Van añadidas algunas noticias sobre la predicación castellana de San Vicente Ferrer*, Salamanca, Universidad de Salamanca.
- Cátedra, Pedro M. (1994), *Sermón, sociedad y literatura en la Edad Media*, Salamanca, Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo.
- Chabás, Roque (1995), *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer*, en Roque Chabás, *Opúsculos*, introducció de Mateu Rodrigo Lizondo, València, Generalitat Valenciana - Consell Valencià de Cultura, pp. 223-329 [reproducció facsímil de les mateixes pàgines publicades a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* dels anys 1902 i 1903].
- Dall'Aglio, Stefano (2004), "Faithful to the Spoken Word": *Sermons from Orality to Writing in Early Modern Italy*, "The Italianist" 34/3, pp. 463-477.
- Delcorno, Carlo (2009), "Quasi quidam cantus". *Studi sulla predicazione medievale*, ed. Giovanni Baffetti, Giorgi Forni, Silvia Serventi, Oriana Visani, Florència, Olschki.
- Fuster Perelló, Sebastian (trad.) (2007), *Proceso de canonización de San Vicente Ferrer*, València, Ajuntament de València.
- Fuster, Joan (1975²), *L'oratória de sant Vicent Ferrer*, en Joan Fuster, *Obres Completes*, Barcelona, Edicions 62, vol. I, pp. 23-151.
- Hamesse, Jaqueline (1986), "Reportatio" et transmission de textes, en Asztalos, Monika (ed.), *The Editing of Theological and Philosophical Texts from the Middle Ages*, Estocolm, Almqvist & Wiksell International, pp. 11-29.
- Hamesse, Jaqueline (1989), *La methode de travail des reportateurs*, "Medioevo e Rinascimento" 3, pp. 51-67.
- Hauf, Albert (2007), *Alguns aspectes interessants de la predicació vicentina*, en Callado, Estela (coord.), *El fuego y la palabra. San Vicente Ferrer en el 550 aniversario de su canonización*, València, Biblioteca Valenciana, pp. 145-160.
- Kienzle, B.M. (2000), *Introduction*, in Kienzle, Beverly M. (ed.), *The Sermon*, Turnhout, Brepols, pp. 143-174.

- Lazzerini, Lucia (1971), “*Per latinus grossos...*” *Studio sui sermoni mescidati*, “*Studi di filologia italiana*” 29, pp. 119-339.
- Martínez Romero, Tomàs (2002), *Aproximació als sermons de sant Vicent Ferrer*, Paiporta, Denes.
- Martínez Romero, Tomàs (2013) *Ritme, rima i estructures paral·leles en la literatura i en la predicació de Vicent Ferrer*, en *Els escriptors valencians del segle XV*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, pp. 11-38.
- Mateu y Llopis, Felipe (1955), *Observaciones paleográficas sobre los manuscritos de los sermones de San Vicente Ferrer de la Biblioteca de la Catedral de Valencia*, “*Anales del Centro de Cultura Valenciana*” 35, pp. 38-51.
- Morenzoni, Franco (2004), *La prédication de Vincent Ferrier à Montpellier en décembre 1408*, “*Archivum Fratrum Praedicatorum*” 74, pp. 225-272.
- Olmos Canalda, Elías (1928), *Catálogo descriptivo de los Códices de la Catedral de Valencia*, “*Boletín de la Real Academia de la Historia*” 92, pp. 218-333.
- Perarnau, Josep (1974), *Sermones de sant Vicent Ferrer en los manuscritos de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 477 y Avignon, Musée Calvet, 610*, “*Escritos del Vedat*” 4, pp. 611-646.
- Perarnau, Josep (1985), *La compilació de sermons de sant Vicent Ferrer de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 477*, “*Arxiu de Textos Catalans Antics*” 4, pp. 213-402.
- Perarnau, Josep (1999a), *Les primeres ‘reportationes’ de sermons de St. Vicent Ferrer: les de Friedrich von Amberg, Fribourg, Cordeliers, ms 62*, “*Arxiu de Textos Catalans Antics*” 18, pp. 63-155
- Perarnau, Josep (1999b), *Algunes consideracions entorn dels tres primers passos dels sermons de sant Vicent Ferrer*, “*Arxiu de Textos Catalans Antics*” 18, pp. 455-477.
- Perarnau, Josep (1999c), *Aportació a un inventari de sermons de sant Vicent Ferrer: temes bíblics, títols i divisions esquemàtiques*, “*Arxiu de Textos Catalans Antics*” 18, pp. 479-811.
- Puig i Tàrrach, Armand (2001), *Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia*, en *El text: lectures i història*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat - Associació Bíblica de Catalunya, pp. 107-231.
- Renedo, Xavier (2007), *Del quadern al sermó, i del sermó al manuscrit. Unitat i diversitat en els sermons de sant Vicent Ferrer*, en *El fuego y la palabra. San Vicente Ferrer en el 550 aniversario de su canonización*, València, Biblioteca Valenciana, pp. 89-110.

- Rubio Vela, Agustín (2017), *Joan Aguilar, escrivà de la Sala de la ciutat de València (1423-1425). Voluntad de estilo en las misivas municipales*, València, Gráficas Papallona.
- Sánchez Sánchez, Manuel A. (2000), *Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan*, en Kienzle, Beverly M. (ed.), *The Sermon*, Turnhout, Brepols, pp. 759-858.
- Sanchis Sivera, Josep (1929), *Un còdice de sermons de san Vicente Ferrer en Aviñón*, “Anales del Centro de Cultura Valenciana” 2, pp. 35-53.
- Schib, Gret (1976), *Els sermons de sant Vicent Ferrer*, en Tate, Robert B.; Yates, Alan (coords.), *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Oxford, The Dolphin Book, pp. 325-336.
- Schib, Gret (1977), *Vocabulari de sant Vicent Ferrer*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Wittlin, Curt (1991), *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Fecha de recepción del artículo: julio 2018

Fecha de aceptación y versión final: noviembre 2018